

SAHİH ZANNETTİĞİMİZ ZAYIF HADİSLER I

THE WEAK HADİTHS THAT WE SUPPOSE AUTHENTIC I

*İsak Emin AKTEPE**

ÖZET: Hadis ilmi özellikle Resûlullah'a atfedilen söz, fiil ve takrirleri incelediği için İslâm ilimleri içinde en önemli ilimler arasında sayılır. Zira Hz. Peygamber'e nispet edilen haberlerin güvenilir olup olmadıklarını tespit etmek, dinin korunması açısından oldukça mühimdir. Bununla birlikte eski dönemlerde olduğu gibi günümüzde de Resûlullah'a hadis nispet etmek son derece basit bir iş halini almıştır. Hiçbir değerlendirme yapılmaksızın zayıf ve uydurma olup olmadığına bakılmaksızın her türlü rivayet Hz. Peygamber'e atfedilebilir olmuştur. Bu yazıda üç hadis incelenerek bu konudaki yanlışla dikkat çekilecektir.

Anahtar sözcükler: Hadis, Sahih Hadis, Zayıf Hadis, Uydurma Hadis, Meşhur Hadis

ABSTRACT: Science of hadith is accepted as the most important one among the Islamic sciences owing to examine the Prophet's words, acts and deeds. For to determine whether the reports attributed to Prophet is reliable has been quite important in terms of the protection of religion. However the state has taken an extremely simple job to attribute a report to the Prophet. It has been attributed a report to the Prophet without any assessment of the weak and fabrication. This paper will examine three hadiths and will be taken care of the wrong on this issue.

Keywords: Hadith, Authentic Hadith, Weak Hadith, Fabricated Hadith, Famous Hadith

1. GİRİŞ

Hz. Peygamber'e izâfe edilerek nakledilen haberler, farklı ekollerin geliştirdikleri metodolojilere göre sıhhat değerlendirmelerine tabi tutulmakta ve araştırılan rivayetlerle ilgili bir sıhhat hükmü verilmektedir. Yani hadislerin sahih, hasen, zayıf ya da uydurma olduğuna farklı ekoller ve alimler farklı değerlendirmelerle karar vermektedirler. Bu bakımdan bir ekolün kriterlerine göre sahih sayılan bir haber bir diğer ekole göre zayıf olabilmektedir. Hatta aynı ekol içinde farklı alimler bile bir hadis üzerinde ihtilafa düşebilmektedirler. Dolayısıyla diyebiliriz ki tevâtür derecesine varmamış bütün hadislerin sübûtu zannîdir. Ancak bu olgu konu üzerinde uzmanlığı olanlar dışında çoğunlukla unutulmakta ve sanki kaynaklarda yer alan hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyeti bir şekilde garanti altına alınmış gibi davranılmaktadır. Hatta bizzat müellif rivayet ettiği hadisin ardından naklettiği hadisin zayıf olduğunu beyan etse bile ya da söz konusu haber uydurma hadislerle alakalı bir eserde bulunsa bile maalesef hadisin zaafiyetine ya da uydurma olduğuna hiç değinilmeden rivayet edilebilmektedir. Bu düşüncenin temelinde hadis ilmi konusundaki bilgisizlik ya da geçmiş alimlere yönelik iyi niyetli bakış etkilidir diyebiliriz. Bu yaklaşım zamanla halk tarafından o kadar benimsenmiştir ki her ne kadar kısmi sorgulamalar yapılsa da genellikle kitaplara girmiş rivayetlere güven duygusuyla bakılır olmuştur. Bir de söz konusu hadis şöhret kazanmış ise artık onun zayıflığını ispatlamak neredeyse imkansız ve hatta boş bir çaba haline gelmiştir. Çünkü halk arasında hadis diye yayılmış bir sözün hadis tenkit kriterlerine göre değerlendirilmesi hadis düşmanlığı gibi algılanır olmuştur. Halbuki ne söz konusu

* Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Erzincan-Türkiye, iaktepe@erzincan.edu.tr

kitapların müellifleri ne de hadis ilmine vakıf hiç kimse İslam kaynaklarında yer alan hadisleri bir bütün halinde tashih eden bir yaklaşıma sahip değillerdir. Hatta Sahihayn bile bu açıdan eleştirilere tabi tutulmuştur. Hasılı Hz. Peygamber'e söz nispetinin ehemmiyetine ve ağırlığına odaklanarak halk dilinde meşhur olmuş ama esasen sıhhat şartlarını taşımayan haberlere birkaç yazıda örnekler verilecektir.

A- Cennetin Annelerin Ayakları Altında Olduğunu Bildiren Rivayet

Annelik ve babalık görevlerini hakkıyla yerine getirmiş insanlara karşı saygı ve sevgi duygularıyla mukabelede bulunmak onurlu herkesin en önemli sorumlulukları arasındadır. Zor bir süreç sonunda çocuğunu doğuran ve onu belli bir olgunluğa gelinceye kadar bakıp büyüten annelerin en büyük övgüleri hakettikleri bir vakıdır. Anne babaya karşı saygısızlığın nankörlük, kadir kıymet bilmezlik ve hadsizlik olacağı da açıktır. Bu bakımdan Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de ana babaya karşı saygıyı defaatle emretmiştir. Örneğin Ankebut suresinde 8. ayetinde *“Biz insana ana babasına iyi davranmasını emrettik”* buyurulmuştur. Hemen hemen aynı ifade Lokman suresinin 14. ayetinde de geçmekte ve *“وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا”* buyurulmaktadır. Bu ayette annenin hamilelik doğum sürecinde yaşadıklarına ve sonrasında emzirme döneminin önemine işaret edilmektedir. Benzer durum Ahkaf suresinin 15. ayetinde de söz konusudur.

Annelerin değeri hakkında bir şüphe olmamakla birlikte bunun ispatı sadedinde sıkça kendisine başvuru ve Hz. Peygamber'e atfedilen *“الجنة تحت أقدام الأمهات”* *“Cennet annelerin ayakları altındadır”* rivayetinin sıhhat şartlarını taşıyıp taşımadığının hadis ilmi açısından araştırılması gerekmektedir.

Bu hadisin kaynaklardaki farklı rivayetlerine bakıldığında değişik lafızlarla aktarıldığı görülmektedir. Kronolojik bir sırayla bunlar tetkik edildiğinde kaynakların en eskisinde Câhime b. Abbâs b. Mirdâs hakkında bilgi verilirken şu haberle karşılaşılmaktadır:

وَقَدْ أَسْلَمَ وَصَحِبَ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَرَوَى عَنْهُ أَحَادِيثَ.

قَالَ: أَخْبَرَنَا حَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِيهِ طَلْحَةَ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ جَاهِمَةَ السُّلَمِيِّ أَنَّ جَاهِمَةَ جَاءَتْ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَدْتُ أَنْ أَعْرُزَ وَقَدْ جِئْتُكَ أَسْتَشِيرُكَ. [فَقَالَ: هَلْ لَكَ مِنْ أُمٍّ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَالزَّمْهَا فَإِنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ رِجْلِهَا. ثُمَّ التَّائِبَةَ ثُمَّ التَّالِثَةَ فِي مَقَاعِدِ شَتَى. وَكَمِثِلِ هَذَا الْقَوْلِ.]

(Câhime) İslam'ı seçti ve Resûlullah'ın sahabisi oldu. **Haccâc b. Muhammed – İbn Cüreyc – Muhammed b. Talha b. Abdillâh b. Abdirrahman – Babası Talha – Muâviye b. Câhime es-Sülemi:** Câhime Resûlullah'a geldi ve “Ya Resûlallah! Sizinle istişare etmek için geldim. Cihada çıkmak istiyorum”. Hz. Peygamber “Annen var mı?” diye sordu. Câhime “Evet” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Ona sarıl! Cennet ayakları altındadır” buyurdu. Bu olay farklı mekanlarda iki üç kez tekrarlandı. Resûlullah da hep benzer şeyler söyledi¹.

Hadis İbn Ebî Şeybe (ö. 235) tarafından şöyle aktarılmıştır:

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ طَلْحَةَ بْنِ مُعَاوِيَةَ بْنِ جَابِرِ السُّلَمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أُرِيدُ الْجِهَادَ مَعَكَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، قَالَ: فَقَالَ: «أُمُّكَ حَيَّةٌ؟» قُلْتُ: نَعَمْ، يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: «الزَّمْ رِجْلَيْهَا فَتَنَّمَ الْجَنَّةَ»

“İbn Ebî Şeybe – Abdurrahim b. Süleyman – Muhammed b. İshak – Muhammed b. Talha b. Muâviye b. Câbir es-Sülemî – Babası: Resûlullah'ın huzuruna geldim ve ona kendisiyle birlikte Allah yolunda cihad etmek istediğimi söyledim. Bana annemin sağ olup

¹ İbn Sa'd, Ebu Abdillâh Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakatü'l-kübra*, I-VIII, (thk. Muhammed Abdulkadir Ata), Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990, IV, 207.

olmadığını sordu. Olumlu cevap verince “Ayaklarına yapış zira cennet oradadır” buyurdu². Bu isnadda Talha ile Muâviye isimleri arasındaki بن kelimesinin yanlış olduğu ve doğrusunun عن olması gerektiği ifade edilmektedir³. Böylece hadisi Muhammed b. Talha, Muâviye’den (b. Câhime) nakletmiş olacaktır. Bu itibarla Muâviye b. Câbir ismi de yanlıştır ve aslında Muâviye b. Câhime olmalıdır. Çünkü hadisin sahâbî râvisi Câhime’dir ve ondan nakleden de oğlu Muâviye’dir.

Hadisin aynı kaynakta aynı isnadla şöyle bir rivayeti de bulunmaktadır:

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ طَلْحَةَ، عَنْ أَبِيهِ طَلْحَةَ بْنِ مُعَاوِيَةَ السُّلَمِيِّ قَالَ: " جِئْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ، يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أُرِيدُ الْجِهَادَ مَعَكَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَبْتَغِي بِذَلِكَ وَجْهَ اللَّهِ قَالَ: حَيَّةٌ أَمْكَ؟ قُلْتُ: نَعَمْ قَالَ: الزَّمَمُهَا قُلْتُ: مَا أَرَى فِيهِمْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَنَى، فَأَعَدْتُ عَلَيْهِ مِرَارًا فَقَالَ: الزَّمْ رَجُلَيْهَا فَتَمَّ الْجَنَّةُ "

“Resûlullah’a gelip kendisiyle birlikte Allah yolunda cihad etmek istediğimi ve sadece Allah’ın rızasını aradığımı söyledim. Bana annemin sağ olup olmadığını sordu. Olumlu cevap alınca “ona sarıl!” buyurdu. “Ya Resûlallah! Onların bana muhtaç olduklarını düşünüyorum” dedim. Bunu birkaç kez tekrar ettim. Sonunda bana “Annenin ayaklarına yapış! Zira cennet oradadır” buyurdu⁴. Bu isnadda da iki nokta dikkat çekmektedir: İlki طلحة kelimesi ile معاوية kelimesi arasındaki بن lafzının عن olması gerektiğidir. İkincisi ise معاوية السلمى nin olayı babasına değil kendisine nispet etmesidir.

Hadisin İbn Mâce (ö. 273) tarafından aktarılan versiyonu ise şöyledir:

حَدَّثَنَا أَبُو يُوسُفَ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الرَّقِّيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ الْحَرَّانِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ جَاهِمَةَ السُّلَمِيِّ قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي كُنْتُ أُرَدُّ الْجِهَادَ مَعَكَ أَبْتَغِي بِذَلِكَ وَجْهَ اللَّهِ وَالِدَارَ الْآخِرَةَ، قَالَ: «وَيْحَكَ، أَحْيَةَ أَمْكَ؟» قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: «ارْجِعْ فَبِرَّهَا» ثُمَّ أَتَيْتُهُ مِنَ الْجَانِبِ الْآخِرِ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي كُنْتُ أُرَدُّ الْجِهَادَ مَعَكَ، أَبْتَغِي بِذَلِكَ وَجْهَ اللَّهِ وَالِدَارَ الْآخِرَةَ، قَالَ: «وَيْحَكَ، أَحْيَةَ أَمْكَ؟» قُلْتُ: نَعَمْ، يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: «فَارْجِعْ إِلَيْهَا فَبِرَّهَا» ثُمَّ أَتَيْتُهُ مِنْ أَمَامِي، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي كُنْتُ أُرَدُّ الْجِهَادَ مَعَكَ، أَبْتَغِي بِذَلِكَ وَجْهَ اللَّهِ وَالِدَارَ الْآخِرَةَ، قَالَ: «وَيْحَكَ، أَحْيَةَ أَمْكَ؟» قُلْتُ: نَعَمْ، يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: «وَيْحَكَ، الزَّمْ رَجُلَيْهَا، فَتَمَّ الْجَنَّةُ» حَدَّثَنَا هَارُونَ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْحَمَّالُ قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ، عَنْ أَبِيهِ طَلْحَةَ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ جَاهِمَةَ السُّلَمِيِّ، أَنَّ جَاهِمَةَ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ نَحْوَهُ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ بْنُ مَاجَةَ: «هَذَا جَاهِمَةُ بْنُ عَبَّاسِ بْنِ مَرْدَاسِ السُّلَمِيِّ الَّذِي عَاتَبَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ خُنَيْنٍ»

Ebu Yusuf Muhammed b. Ahmed er-Rakkî – Muhammed b. Seleme el-Harrânî – Muhammed b. İshak – Muhammed b. Talha b. Abdirrahman b. Ebî Bekr es-Sıddık – Muâviye b. Câhime: “Resûlullah’a gelip “Ey Allah’ın elçisi! Seninle birlikte cihad etmek istiyorum, bununla da yalnızca Allah’ın rızasını ve ahreti arzuluyorum” dedim. Bana “Annen sağ mıdır?” diye sordu. “Evet” dedim. “Dön ona iyi bak!” cevabını verdi. Başka bir sefer yine ona geldim ve “Ey Allah’ın elçisi! Seninle birlikte cihad etmek istiyorum, bununla da yalnızca Allah’ın rızasını ve ahreti arzuluyorum” dedim. Bana “Annen sağ mıdır?” diye sordu. “Evet” dedim. “Dön ona iyi bak!” cevabını verdi. Başka bir sefer yine ona geldim ve “Ey Allah’ın elçisi! Seninle birlikte cihad etmek istiyorum, bununla da yalnızca Allah’ın rızasını ve ahreti arzuluyorum” dedim. Bana “Annen sağ mıdır?” diye sordu. “Evet” dedim. “Annenin ayaklarına yapış. Cennet oradadır” cevabını verdi.

Bu hadis için İbn Mâce ikinci bir isnad daha vermektedir:

² İbn Ebi Şeybe, Ebubekir, *el-Kitabü'l-Musannef fi'l-ehadisi ve'l-asar*, I-VII, (thk. Kemal Yusuf el-Hut), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409, V, 219.

³ İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalani, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, I-VIII, (thk. Adil Ahmed Abdulmevcut ve dğr.), Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415, I, 558.

⁴ İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, V, 219.

Harun b. Abdillâh el-Hammâl – Haccâc b. Muhammed – İbn Cüreyc – Muhammed b. Talha b. Abdillâh b. Abdirrahman b. Ebî Bekr es-Sıddîk – Babası Talha – Muaviye b. Câhime es-Sülemî – Câhime. Bu isnada göre Hz. Peygamber'e gelen kişi Câhime'dir. Burada İbn Mace şu bilgiyi de paylaşmaktadır: “Bu Câhime b. Abbâs b. Mirdâs es-Sülemî'dir ki Huneyn'de Resûlullah'ı kınayan kişidir”⁵.

Hadisin Nesai'deki kaydı ise şöyledir:

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ عَبْدِ الْحَكَمِ الْوَرَّاقُ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَةَ وَهُوَ ابْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ طَلْحَةَ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ جَاهِمَةَ السَّلْمِيِّ، أَنَّ جَاهِمَةَ جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَرَدْتُ أَنْ أَعْرُؤَ وَقَدْ جِئْتُ أَسْتَشِيرُكَ، فَقَالَ: «هَلْ لَكَ مِنْ أَمٍّ؟» قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: «فَالزَّمَهَا، فَإِنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ رِجْلَيْهَا»

Abdulvehhab b. Abdilhakem el-Varrâk – Haccâc – İbn Cüreyc – Muhammed b. Talha b. Abdillâh b. Abdirrahman – Babası Talha – Muâviye b. Câhime es-Sülemî: Câhime Resûlullah'a gelip “Ya Resûlallah! Cihada çıkmak istiyorum. İstişare etmek için geldim” dedi. Hz. Peygamber “Annen var mı?” diye sordu. “Evet” dedi Câhime. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Ona sarıl! Cennet ayakları altındadır” buyurdu⁶.

Bu hadisin isnadının sonu anlaşılmaktadır ki şöyledir:

Muhammed b. Talha – Babası Talha b. Abdillâh – Muâviye b. Câhime es-Sülemî – Babası Câhime. İsnad, Muhammed b. Talha'da ikiye ayrılmakta ve Muhammed b. İshak ve İbn Cüreyc tarafından sonraki ravilere aktarılmaktadır.

Hadisin sahâbi ravisi **Câhime** hakkında adının Câhime b. Abbâs b. Mirdâs es-Sülemî olduğu dışında neredeyse hiçbir bilgi yoktur. Müslüman olup sahâbi olduğu ifade edilmektedir⁷. Bir de yukarıda geçtiği üzere İbn Mace, Câhime'nin Huneyn'de Resûlullah'ı ganimet paylaşımını adil yapmıyor diye kınayan kişi olduğunu haber vermiştir. Yine hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan babası Abbas b. Mirdâs'ın da Huneyn'de ganimet paylaşımını beğenmeyip şiirler inşad ettiği nakledilmektedir⁸. **Câhime'nin oğlu Muâviye** hakkında da bilgi yoktur. Kaynaklarda tanınmadığı (meçhul) ifade edilmektedir⁹. Buhârî (ö. 256) de sadece Hicazlılardan sayılır bilgisini vermektedir¹⁰. Muaviye'nin öğrencisi konumundaki **Talha b. Abdillâh** hakkında da fazla malumat yoktur. Her ne kadar ravileri güvenilir saymada oldukça mütesahhil olduğu ehline bilinen İbn Hibban'ın (ö. 354) kendisini *es-Sikât* adlı eserinde zikretmesine rağmen Yakup b. Şeybe'nin “Onun hakkında bilgim yok” dediği ilk sırada aktarılır¹¹. Buhârî kendisini *et-Tarihü'l-kebir*'de zikretmiş ama hiçbir cerh ya da tadil bilgisi verememiştir. Sadece oğluyla ilgili kısa bölümde Talha'nın Ömer b. Abdilazîz ile çatıştığı ifadesi yer almıştır¹². Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277) de hakkında hiçbir bilgi verememiştir¹³. **Talha'nın oğlu Muhammed**'le ilgili olarak da kaynaklarda neredeyse hiçbir bilgi yoktur. Dolayısıyla bu hadisin isnadının sonu hem ferddir ve hem de tanınmayan ravilerden müteşekkildir. Yani bu isnad hadis usulü kriterleri açısından zayıftır. Zira raviler hakkındaki

⁵ İbn Mace, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *Sünenü İbn Mace*, I-II, (thk. Muhammed Fuad Abdulbaki), Daru İhyai'l-Kütübî'l-Arabiyye, ths., II, 929.

⁶ Nesai, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, *el-Mücteba mine's-Sünen*, I-VIII, (thk. Abdulfettah Ebu Ğudde), Haleb: Mektebü'l-Matbuati'l-İslamiyye, 1986, VI, 11.

⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-kübra*, IV, 207.

⁸ Mustafâ Fayda, “Abbas b. Mirdâs”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, I, 27.

⁹ İbn Abdilber, Ebu Ömer Yusuf b. Abdillâh el-Kurtubi, *el-İstiab fi ma'rifeti'l-ashab*, I-IV, (thk. Ali Muhammed el-Bicavi), Beyrut: Daru'l-Cil, 1992, III, 1413.

¹⁰ Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *et-Tarihü'l-kebir*, I-VIII, Haydarabad: Dairetü'l-Maarif el-Umaniyye, ths., VII, 329.

¹¹ Zehebi, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, *Mizanü'l-itidal fi nakdi'r-ricâl*, I-IV, (thk. Ali Muhammed el-Bicavi), Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1963, II, 340.

¹² Buhari, *et-Tarihü'l-kebir*, I, 121; IV, 345.

¹³ İbn Ebi Hatim, Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî, *el-Cerh ve't-tadil*, Beyrut: Dar İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1952, IV, 475.

cehalet onların adalet ve zabtları hakkında emin bir şekilde konuşmamızı engellemektedir. Bir hadise sahih hükmü verebilmek için ise ravilerinin adalet ve zabtını tespit şarttır. Dolayısıyla meçhul ravilerden nakledilen yukarıdaki hadisin zayıf olduğunu söyleyebiliriz.

Cihad için izin isteyen bir kişiye Resûlullah'ın anne ve babasına hizmet ederek cihad etmesini emrettiğini bildiren bir başka hadis daha vardır. Ancak bu ikinci rivayette cennetin annelerin ayakları altında olduğu ifadesi yer almamaktadır. Yine de aynı olaydan bahsettikleri için o hadisin de sıhhat durumunu araştırmak gerekmektedir. Hadis kronolojik olarak birkaç kaynaktan şöyle yer alır:

حَدَّثَنَا يُونُسُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: أَخْبَرَنِي حَبِيبُ بْنُ أَبِي ثَابِتٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْعَبَّاسِ الْمَكِّيَّ، وَكَانَ شَاعِرًا وَكَانَ لَا يَنْهَهُمْ عَلَى الْحَدِيثِ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو يَقُولُ: أَتَى رَجُلٌ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَأْذِنُهُ فِي الْجِهَادِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَخِيَّ وَالِدَاكَ؟» قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: «فَفِيهِمَا فَجَاهِدْ»

Yunus – Ebu Dâvud – Şu'be – Habîb b. Ebî Sâbit – Ebû Abbâs el-Mekkî (şair hadis konusunda yalancılıkla itham edilmezdi) – Abdullah b. Amr: Adamın biri Resûlullah'a gelip cihad konusunda izin istedi. Hz. Peygamber, “Anne baban sağ mı?” buyurdu. Adam “Evet” cevabını verince “Onlara hizmet ederek cihad et” buyurdu¹⁴.

حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ قَالَ: ثنا سُفْيَانُ، قَالَ: ثنا عَطَاءُ بْنُ السَّائِبِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، جِئْتُ أَبَايَ عَلَى الْهَجْرَةِ وَتَرَكْتُ أَبَوَيْ يَبْكِيَانِ، قَالَ: «فَارْجِعْ إِلَيْهِمَا وَأَضِجْهُمَا كَمَا أَبْكَيْتَهُمَا» - حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ قَالَ: ثنا سُفْيَانُ، قَالَ: ثنا مِسْعَرٌ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ السَّائِبِ بْنِ فَرُوحٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ، إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: «فَفِيهِمَا فَجَاهِدْ»

Humeydî – Süfyân – Atâ b. Sâib – Babası – Abdullah b. Amr b. As: Adamın biri Resûlullah'a geldi ve “Ya Resûlallah! Anne babamı ağlıyorken bırakıp hicret ederek sana beyat etmek üzere geldim” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Onlara dön ve nasıl ağılattıysan öyle güldür!” buyurdu. **Humeydî – Süfyân – Mis'ar – Habîb b. Ebî Sâbit – Ebû'l-Abbâs Sâib b. Ferrûh – Abdullah b. Amr – Hz. Peygamber** isnadıyla benzer bir hadis daha nakledilmiştir. Fakat bu ikincisinde “Onlara hizmet ederek cihad et!” ifadesi yer almıştır¹⁵.

حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا حَبِيبُ بْنُ أَبِي ثَابِتٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْعَبَّاسِ الشَّاعِرَ، وَكَانَ - لَا يَنْهَهُمْ فِي حَدِيثِهِ - قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، يَقُولُ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَاسْتَأْذَنَهُ فِي الْجِهَادِ، فَقَالَ: «أَخِيَّ وَالِدَاكَ؟»، قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: «فَفِيهِمَا فَجَاهِدْ»

Buhârî – Adem – Şu'be – Habîb b. Ebî Sâbit – Ebû'l-Abbâs eş-Şâir (hadis konusunda yalancılıkla itham edilmezdi) – Abdullah b. Amr: Adamın biri Resûlullah'a gelerek cihad konusunda izin istedi. Resûlullah “Anne baban sağ mı?” buyurdu. Adam “Evet” deyince Hz. Peygamber “onlara hizmet ederek cihad et” buyurdu¹⁶. Bu hadis Buhari'de Habîb b. Ebî Sâbit sonrasındaki isnad aynı olarak başka bir yerde daha yer almaktadır¹⁷.

Başka hadis kaynaklarında da yer alan bu hadisin isnadının sonu **Ebû'l-Abbâs eş-Şâir – Abdullah b. Amr** şeklindedir. Ebû'l-Abbâs'tan hadisi ya oğlu **Ata b. Saib** ya da **Habîb b. Ebî Sâbit** nakletmiştir. Rivayet kaynaklarındaki hadislerin çoğunda Habîb b. Ebî Sâbit, Ebû'l-Abbâs'ın öğrencisi konumundadır.

¹⁴ Tayalisi, Ebu Davud Süleyman b. Davud, *Müsned*, I-IV, (thk. Muhammed b. Abdilmuhsin et-Türki), Mısır: Dar Hicr, 1999, IV, 13.

¹⁵ Humeydî, Ebubekir Abdullah b. Zübeyr, *Müsned*, I-II, (thk. Hasan Selim Esed ed-Darani), Dimeşk: Darü's-Saka, 1996, I, 499.

¹⁶ Buhari, *Sahih*, IV, 59.

¹⁷ Buhari, *Sahih*, VIII, 3.

Gözlerinin görmediği anlaşılan¹⁸ **Ebü'l-Abbâs eş-Şâir**'in adı kaynaklarda es-Sâib b. Ferruh el-Mekkî diye geçmektedir¹⁹. Yukarıda da ifade edildiği gibi ya “hadis rivayetinde yalancılıkla itham edilmezdi” kaydıyla ya da “sadûk idi”²⁰ niteliyle anılmıştır. Buhârî, *et-Tarihu'l-kebir* adlı eserinde onun hakkında sadece iki sahabiye duyduğunu ve üç öğrencisi olduğunu nakletmektedir²¹. İbn Sa'd da hakkında önemsiz az miktarda bilgi (Beni Cezime'nin mevlasıdır, az hadis nakletmiştir, şair idi, İbn Zübeyr zamanında Mekke'de yaşadı, Beni Ümeyye'yi çok severdi) dışında hiçbir şey söylememiştir²². Dolayısıyla kendisinden en az yüz yıl sonra yaşamış bazı alimlerin hakkında neredeyse hiçbir bilgi olmayan bu raviyi güvenilir (sika) bulduklarının nakledilmesi²³ kanaatimizce onun hakkında emin bir şekilde konuşmak için yeterli değildir. Ebü'l-Abbâs'ın öğrencisi konumundaki oğlu **Atâ b. Sâib es-Sekafi** (ö. 136) hakkında olumlu ve olumsuz değerlendirmeler vardır. Hakkında “Güvenilir biri idi ama sonradan karıştırmaya başladı” da denilmiştir; “Zayıf bir ravi olan Leys'ten daha zayıftır” da denilmiştir²⁴. Karıştırmaya başlamadan önceki rivayetlerinin alınabileceğini, hadislerinin delil olamayacağını ve zayıf olduğunu söyleyenler de olmuştur. Hasılı mevcut bilgiler ışığında Atâ b. Sâib'in Resûlullah'a atfedilecek bir rivayet konusunda pek de güven veren bir kişi olmadığı anlaşılmaktadır. Ebü'l-Abbâs'ın bir diğer öğrencisi **Habîb b. Ebî Sâbit**'e (ö. 119) gelince imam, hafız ve Kufe fakihî gibi nitelemelerle anılsa da kaynaklarda çokça²⁵ tedlis yaptığından da bahsedilmiştir²⁶. Her ne kadar kaynakların bir kısmında Habib b. Ebi sabit hocasından semanı belirtmişse de bu rivayetin bazı versiyonlarında an'ane söz konusudur²⁷. Hatta anane siygasıyla nakledilen rivayetler semayı belirten nakillerden daha fazladır. Dolayısıyla hem tedlis yapması hem de bazı versiyonlardaki anane yüzünden onun bu rivayetine de güven duymak zorlaşmaktadır.

Mezkur hadisin bir başka isnadla ve lafızlarla rivayeti ise şöyledir:

حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، أَنَّ نَاعِمًا، مَوْلَى أُمِّ سَلَمَةَ حَدَّثَهُ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو بْنَ الْعَاصِ، قَالَ: أَقْبَلَ رَجُلٌ إِلَى نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: أَبَايُكَ عَلَى الْهَجْرَةِ وَالْجِهَادِ، أَبَتْنَعِي الْأَجْرَ مِنَ اللَّهِ، قَالَ: «فَهَلْ مِنْكَ أَدْحَى؟» قَالَ: نَعَمْ، بَلْ كِلَاهُمَا، قَالَ: «فَتَبَتْنَعِي الْأَجْرَ مِنَ اللَّهِ؟» قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: «فَارْجِعْ إِلَى وَالِدَيْكَ فَأَحْسِنْ صُحْبَتَهُمَا»

Müslim – Saîd b. Mansûr – Abdullah b. Vehb – Amr b. Haris – Yezîd b. Ebî Habîb – Nâim Mevla Ümmi Seleme – Abdullah b. Amr b. As: Adamın biri Resûlullah'a geldi ve hicret ve cihat için sana beyat ediyor; Allah'tan sevap umuyorum dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Anne babandan birisi sağ mı?” buyurdu. Adam “Evet, hatta ikisi de sağ” deyince Resûlullah “Allah'tan sevap mı umuyorsun?” diye karşılık verdi. Adam onaylayınca da “Anne babana dön ve onlara güzelce bak!” buyurdu²⁸.

¹⁸ Mizzi, Yusuf b. Abdirrahman, *Tehzibü'l-Kemal fi esmai'r-ricâl*, I-XXXV, (thk. Beşşar Avvad Ma'ruf), Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1980, X, 190.

¹⁹ Müslim b. Haccac el-Kuşeyri, *el-Müsnedü's-Sahih*, I-V, (thk. Muhammed Fuad Abdulkaki), Beyrut: Dar İhyati't-Turasi'l-Arabi, ths., IV, 1975.

²⁰ Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillâh eş-Şeybani, *Müsned*, (thk. Şuayb el-Arnâvut ve dğr.), Müessesetü'r-Risale, 2001, XI, 377.

²¹ Buhari, *et-Tarihu'l-kebir*, IV, 154.

²² İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-kübra*, V, 477.

²³ Mizzi, *Tehzibü'l-Kemal*, X, 191.

²⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-kübra*, VI, 338.

²⁵ İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalani, *Ta'rifü ehli't-takdis bi meratibi'l-mevsufine bi't-tedlis*, (thk. Asım b. Abdillâh el-Karyuti), Amman: Mektebetü'l-Menar, 1983, s. 37.

²⁶ İbn Hibban, Ebu Hatim Muhammed b. Hibban el-Büsti, *es-Sikat*, I-IX, Haydarabad: Dairetü'l-Maarifi el-Usmâniyye, 1973, IV, 137.

²⁷ Bk. Humeydi, *Müsned*, I, 499; İbn Ebi Şeybe, *Musamef*, VI, 517; Buhari, *Sahih*, VIII, 3; Müslim, *Sahih*, IV, 1975; Ebu Davud, *Sünen*, III, 17; Tirmizi, *Sünen*, IV, 191; Nesai, *Sünen*, VI, 10 ve daha başka pek çok kaynakta an'ane ile gelmektedir.

²⁸ Müslim, *Sahih*, IV, 1975.

Hadis kaynaklarımızda bu isnadla fazla nakledilmiş değildir. İsnadda yer alan Nâim Mevla Ümmi Seleme hakkında zorlukla bulunan ve sadra şifa vermeyen küçük bilgiler Abdillâh Nâim b. Üceyl el-Hemdânî'dir, Mısır fakihlerindendir ve hicri 80 senesinde vefat etmiştir²⁹) dışında neredeyse hiçbir malumat yoktur. Dolayısıyla söz konusu ravi bilgi eksikliği isnada güven duymamıza mani olmaktadır.

Hadisin bir başka rivayeti ise şöyledir:

حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهَبٍ، أَخْبَرَنِي [ص:18] عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، أَنَّ دَرَّاجًا أَبَا السَّمْحِ حَدَّثَهُ، عَنْ أَبِي الْهَيْثَمِ، عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَجُلًا هَاجَرَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْيَمَنِ فَقَالَ: «هَلْ لَكَ أَحَدٌ بِالْيَمَنِ؟»، قَالَ: أَبُو أَيٍّ، قَالَ: «أَدْنَا لَكَ؟» قَالَ: «لَا»، قَالَ: «ارْجِعْ إِلَيْهِمَا فَاسْتَأْذِنَهُمَا، فَإِنْ أَدْنَا لَكَ فَجَاهِدْ، وَإِلَّا فَبِرَّ هُمَا»

Saîd b. Mansûr – Abdullah b. Vehb – Amr b. Haris – Derrâc Ebu's-Semh – Heysem – Ebû Saîd el-Hudrî: “Adamın biri Yemen’den Resûlullah’a hicret etti. “Yemen’de kimsen var mı?” diye sordu. Anne ve babası olduğu bilgisini alınca “Sana izin verdiler mi?” buyurdu. Adam “Hayır” deyince de “Onlara dön ve izinlerini al! İzin cihada çık! Vermezlerse onlara iyi bak!” buyurdu³⁰.

Hadisin isnadında yer alan Derrâc’ın Ebû'l-Heysem vasıtasıyla Ebû Saîd’dan nakillerin zayıf olduğu Ahmed b. Hanbel’e (ö. 241) isnadla ifade edilmiştir. Yine bu isnad dışında rivayetleri müstakim olarak nitelenmiştir. Münkerü'l-hadis, leyse bi'l-kavi, zayıf, metruk, fi hadisihi da’f diye de vafedilmiştir³¹. Dolayısıyla bu rivayet de kesinlikle zayıftır.

Bu hadisin bir de şaz ve ikincil kaynaklarda Enes b. Malik’ten (ö. 93) gelen “الْجَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِ الْأُمَّهَاتِ” *“Cennet annelerin ayakları altındadır”* rivayeti vardır ki isnadı şöyledir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ الدَّقِيقِيُّ الْوَاسِطِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا مَنْصُورُ بْنُ الْمُهَاجِرِ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو النَّضْرِ الْبَصْرِيُّ الْأَبْرَارُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

(Dûlâbî) – Muhammed b. Abdilmelik ed-Dekîkî el-Vâsîtî – Mansûr b. Muhâcir – Ebû'n-Nadr el-Basrî el-Ebbâr – Enes b. Malik – Resûlullah³². Bu isnada yer alan Mansûr b. Muhâcir el-Vâsîtî hakkında sadra şifa hiçbir bilgi bulunmadığı için meçhuldür. Ebû'n-Nadr el-Basrî el-Ebbâr da hiçbir kaynaktan tanıtılmamaktadır. Dolayısıyla bu isnada güvenmek de mümkün değildir.

Netice itibariyle cennetin annelerin ayakları altında olduğuna dair Resûlullah’a atfedilen haberin isnad açısından zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Hadisin cennetle ilgili kısmı olmaksızın cihad etmek üzere Resûlullah’tan izin isteyen kişiye anne babasına iyilik etmesini tavsiye eden versiyonu da isnadlarındaki zaaflar yüzünden zayıf sayılmalıdır. Söz konusu haberlerin isnadlarında kilit konumlarda yer alan ve haklarında neredeyse hiçbir sadra şifa malumat olmayan ravilere rağmen sahih sayılmaları hadis tenkit usulü açısından kesinlikle mümkün değildir. İyi niyet zayıf rivayetleri hiçbir uyarı yapılmadan Resûlullah’a atfetmeyi mubah kılmaz, kılmamalıdır. En azından bu hadisi Hz. Peygamber’e atfedecek olanların zaafiyetine işaret etmeleri dürüstlüğü gereğidir.

B- Boşamayı En Sevimsiz Helal Sayan Rivayet

Evlendenin, yuva kurmanın, hayat arkadaşı bulmanın, mutlu nesiller yetiştirmenin ve aile olmanın meşruyeti ile sosyal ve psikolojik açıdan önemi izaha muhtaç olmayacak kadar açıktır. Allah Teala ve Resulü Ekrem Efendimiz insanların aileler kurmalarını emir

²⁹ İbnü'l-Esir, Mecidüddin Ebü's-Saadat el-Cezeri, *Camiu'l-usul fi ehadisi'r-resul*, I-XII, (thk. Abdulkadir el-Arnaut), Mektebetü'l-Hulvani ve dğr., ths., XII, 948.

³⁰ Ebu Davud, *Sünen*, III, 17.

³¹ Mizzi, *Tehzibü'l-Kemal*, VIII, 477.

³² Dolabi, Ebu Bîşr Muhammed b. Ahmed, *el-Küna ve'l-esma*, I-III, (thk. Ebu Kuteybe Muhammed el-Faryabi), Beyrut: Dar İbn Hazm, 2000, III, 1091.

ve tavsiye etmişlerdir. O halde evliliği sonlandırmak da bir o kadar kötüdür diyebiliriz. Bununla birlikte boşanmak da bazen zorunluluk olabilmekte hatta bireylerin maslahatı için boşanmak daha evla görülebilmektedir. Bu itibarla Rabbimiz evlenmeyi tavsiye etmekle birlikte boşanmaya da ihtiyaç halinde müsaade etmiştir. Hatta Kur'an'da talak/boşama adıyla bir de sure bulunmaktadır.

Bu çalışmada Resûlullah'a atfen çeşitli mahfillerde kullanılan ve boşanmayı helallerin en kötüsü olarak niteleyen bir haber, hadis tenkit usulü açısından tahlile tabi tutulacaktır. Hadis şöyledir:

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا مُعَرِّفٌ، عَنْ مُحَارِبِ بْنِ قَالٍ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا أَحَلَّ اللَّهُ شَيْئًا أَبْغَضَ إِلَيْهِ مِنَ الطَّلَاقِ»

Ebu Davud – Ahmed b. Yunus – Muarrif – Muhârib – Resûlullah: “Allah, kendisine boşamadan daha sevimsiz gelen bir şeyi helal kılmadı”³³. Hadisin isnadında yer alan Muhârib, Muhârib b. Disâr es-Sedûsî'dir (ö. 116). Güvenilir bir ravi olduğu söylene de Resûlullah ile arasındaki ravi ya da ravileri bildirmediğinden isnad munkatıdır. Dolayısıyla bu isnadla hadis zayıftır. Buradaki kopukluk bir başka rivayette şöyle giderilmiştir:

حَدَّثَنَا كَثِيرٌ بْنُ عَبِيدٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ مُعَرِّفِ بْنِ وَاصِلٍ، عَنْ مُحَارِبِ بْنِ دِثَارٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَبْغَضُ أَحْلَالَ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى الطَّلَاقِ»

Ebu Dâvud – Kesîr b. Ubeyd – Muhammed b. Halid – Muarrif b. Vasıl – Muhârib b. Disâr – İbn Ömer – Hz. Peygamber: “Allah katında en sevimsiz helal boşanmadır”³⁴. Aynı hadis bir ravi farklılığıyla (Ebû Dâvud – Kesîr b. Ubeyd – Muhammed b. Halid – Ubeydullah b. Velid el-Vassâfi – Muhârib b. Disâr – İbn Ömer – Hz. Peygamber) bir başka kaynakta da yer almaktadır³⁵.

Ebû Hâtim (ö. 277), bu hadisin aslında mürsel / munkatı olduğunu ifade etmiştir³⁶. Dârekutnî (ö. 385) de aynı kanaattedir ve munkatı rivayetin doğruya daha yakın olduğunu ifade etmiştir³⁷. Çağdaş muhaddislerden Elbânî (ö. 1420) de munkatı haberi tercih etmiş ve hakikatin bu olduğunu söylemiştir³⁸. Ayrıca isnadlarda yer alan **Ubeydullah b. Velid el-Vassâfi**, “değersiz bir ravi”³⁹ ve “metrûkü'l-hadis”⁴⁰ olarak nitelenmiştir. İbnü'l-Cevzî (ö. 597) de hadisin sahih olmadığını ve Vassâfi'nin Fellâs (ö. 249) ve Nesâî (ö. 303) gibi alimlerce “metrûkü'l-hadis” diye değerlendirildiğini zikretmiştir⁴¹. Her ne kadar ilk isnadda Ubeydullah yer almasa da İbn Hacer el-Askalanî (ö. 852) o isnadda yer alan **Muhammed b. Halid el-Vehbî**'nin güven telkin etmediğini hissettiren bir ifade kullanmıştır: وَأُورِدَهُ ابْنُ الْجُوزِيِّ فِي الْعِلَلِ الْمُتَنَاهِيَةِ بِإِسْنَادِ ابْنِ مَاجَةَ وَضَعْفَهُ بِعَبِيدِ اللَّهِ بْنِ الْوَلِيدِ الْوَصَّافِيِّ وَهُوَ ضَعِيفٌ وَكَانَهُ لَمْ يَنْفَرِدْ بِهِ فَقَدْ تَابَعَهُ مَعْرُوفُ بْنُ الْوَاصِلِ إِلَّا أَنَّ الْمُتَّفَرِّدَ عَنْهُ بِوَصْلِهِ مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ الْوُهَيْبِيُّ. İbnü'l-Cevzî bu hadisi İbn Mâce isnadıyla *el-İlelü'l-mütenâhiye*'de zikretmiş ve Ubeydullah b. Velid el-Vassâfi adlı zayıf ravi yüzünden zayıf kabul etmiştir. Bununla birlikte Ubeydullah bu hadiste ferd değildir. Ma'ruf (Muarrif olmalı) b. Vasıl ona mütabaat etmiştir.

³³ Ebu Davud, *Sünen*, II, 254.

³⁴ Ebu Davud, *Sünen*, II, 255.

³⁵ İbn Mâce, *Sünen*, I, 650.

³⁶ İbn Ebi Hatim, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Razi, *el-İlel*, (thk. Sa'd b. Abdillâh el-Hamid), Metabiu'l-Humaydi, 2006, IV, 118.

³⁷ Darekutni, Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer, *el-İlelü'l-varide fi'lehadisi'n-nebeviyye*, I-XV, (thk. Mahfuzurrahman Zeynallah es-Selefi ve dğr.), Riyad: Dar Taybe ve dğr., 1985, XIII, 225.

³⁸ Elbani, Muhammed Nasiruddin, *Gayetü'l-meram fi tahriri ehadisi'l-Helal ve'l-haram*, Beyrut: el-Mektebü'l-İslami, 1405, s. 158.

³⁹ İbnü'l-Kayserani, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Tahir, *Tezkiretü'l-huffaz*, (thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi), Riyad: Daru's-Sumay'i, 1994, s. 126.

⁴⁰ İbnü'l-Kayserani, *Zehiretü'l-huffaz*, I-V, (thk. Abdurrahman el-Fureyvai), Riyad: Daru's-Selefi, 1996, s. 158.

⁴¹ İbnü'l-Cevzi, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *el-İlelü'l-mütenâhiye fi'lehadisi'l-vahiye*, I-II, (thk. İrsâdü'lhak el-Eseri), Faysalabad: İdaretü'l-Ulumi'l-Eseriyye, 1981, II, 149.

Fakat ondan bu hadisi mevsul nakleden ferd ravi ise Muhammed b. Halid el-Vehbî'dir⁴². İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib* de Muhammed b. Halid hakkında fazla bir bilgi verememiş yalnızca onunla ilgili "La be'se bih" ve "Sika" dendiğini ve İbn Hibbân'ın (ö. 354) *es-Sikat* adlı eserinde ona yer verdiğini aktarmıştır⁴³. Netice itibariyle hadisin muttasıl versiyonunun güven vermediği, bunu isnadda yer alan zayıf ya da şüpheli ravilerden birisinin yaptığı söylenebilir. Zaten Beyhakî (ö. 458) de hadisin muttasıl naklini güvenilmez bulmuştur⁴⁴.

Hadisin bir başka rivayeti ise şöyledir:

عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عِيَّاشٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي حُمَيْدُ بْنُ مَالِكٍ، أَنَّهُ سَمِعَ مَكْحُولًا يُحَدِّثُ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " يَا مُعَاذُ مَا خَلَقَ اللَّهُ عَلَى ظَهْرِ الْأَرْضِ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ عَتَاقٍ، وَمَا خَلَقَ اللَّهُ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ أَبْغَضَ إِلَيْهِ مِنَ الطَّلَاقِ، فَإِذَا قَالَ الرَّجُلُ لِعَبْدِهِ: هُوَ حُرٌّ إِنْ شَاءَ اللَّهُ، فَهُوَ حُرٌّ، وَلَا اسْتِثْنَاءَ لَهُ، وَإِذَا قَالَ لِامْرَأَتِهِ: أَنْتِ طَالِقٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ، فَلَا اسْتِثْنَاءَ لَهُ وَلَا طَلَّاقَ عَلَيْهِ "

Abdurrezzâk - İsmail b. Ayyaş – Humeyd b. Mâlik – Mekhûl – Muaz b. Cebel Resûlullah: "Ey Muaz! Köle azat etmekten daha sevimli bir şeyi Allah Teala yeryüzünde yaratmamıştır. Boşanmadan daha çirkin bir şeyi de yaratmamıştır. Bir adam kölesi için "O hürdür, inşallah" derse köle hür olur ve adamın inşallah demesi bir şeyi değiştirmez. Bir adam da hanımına "Sen boşsun, inşallah" derse inşallah demesi durumu değiştirir ve kadın boşanmış olmaz"⁴⁵.

Hadisin isnadı munkatıdır. Zira Mekhûl, Muâz b. Cebel'den hadis almamıştır⁴⁶. Bununla birlikte Dârekutnî'nin *Sünen*'inde Mekhûl ile Muâz arasında Mâlik b. Yuhâmir zikredilmekte ve böylece isnaddaki inkita giderilmektedir⁴⁷. Dârekutnî'nin kitabındaki isnad ise şöyledir: نا غُثْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ الدَّقَاقُ , نا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَيِّدٍ , نا عُمَرُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ خَالِدٍ , نا حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مَالِكِ اللَّخْمِيِّ , نا مَكْحُولٌ , عَنْ مَالِكِ بْنِ يُحَايِرَ , عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ , قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **Dârekutni - Osman b. Ahmed ed-Dekkâk – İshak b. İbrahim b. Sinîn – Ömer b. İbrahim b. Hâlid – Humeyd b. Abdirrahman b. Malik el-Lahmî – Mekhûl – Mâlik b. Yuhâmir – Muâz b. Cebel – Resûlullah.** Bu isnadda yer alan **İshak b. İbrahim b. Sinîn el-Huttelî**, zayıf bir ravidir. Hakim en-Neysabûrî (ö. 405), onu "leyse bi'l-kavi ve zayıf" ve Dârekutnî, "leyse bi'l-kavi" diye anmıştır⁴⁸. Ayrıca **Ömer b. İbrahim b. Hâlid** de "yalancı" ve "güvenilmez" diye nitelenmiştir⁴⁹. Ayrıca hadisin isnadında yer alan **Humeyd b. Mâlik el-Lahmî**, Yahya b. Maîn, Ebû Zür'a ve başkalarınınca zayıf kabul edilmiştir. Nesâî, İsmail b. Ayyâş'tan başka ravisi olup olmadığını bilmiyorum demiştir⁵⁰. Ayrıca rivayetlerinin münker olduğu da ifade edilmiştir⁵¹. Dolayısıyla bu isnad da zayıftır.

Netice itibariyle boşanmanın Allah katında en sevimsiz helal olduğu yönünde Resûlullah'a atfedilen hadisler isnad açısından zayıf durumdadır. Boşanmanın sevimsizliği herkesçe malum olmakla birlikte isnadı güvenilmez bulunan bir haberi hiç

⁴² İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalani, *et-Telhisü'l-habir fi tahrici ehadisi'r-Rafiyyi'l-kebir*, I-IV, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1989, III, 435.

⁴³ İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalani, *Tehzibü't-Tehzib*, I-XII, Hind. Matbaatu Daireti'l-Maarifi'l-Nizamiyye, 1326, IX, 143.

⁴⁴ Beyhaki, Ebubekir Ahmed b. Hüseyin, *es-Sünenü'l-kübra*, (thk. Muhammed Abdulkadir Ata), Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003, VII, 527.

⁴⁵ Abdurrezzak b. Hemmam es-San'ani, *el-Musannef*, I-XI, (thk. Habibürrahman el-A'zami), Beyrut: el-Mektebü'l-İslami, 1403, VI, 389.

⁴⁶ İbnü'l-Kayserani, *Zehiretü'l-huffaz*, III, 1440.

⁴⁷ Darekutni, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer, *Sünen*, I-V, (thk. Şuayb el-Arnaut ve dğr.), Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2004, V, 64.

⁴⁸ Zehebi, *Mizanü'l-i'tidal*, I, 180.

⁴⁹ Zehebi, *Mizanü'l-i'tidal*, III, 180.

⁵⁰ Zehebi, *Mizanü'l-i'tidal*, I, 616.

⁵¹ İbnü'l-Cevzi, *el-İlelü'l-mütenahiye*, II, 155.

çekinmeden vaazlarda kullanmak ve Resûlullah'a nispet edip delil olarak kullanmak uygun olmasa gerekir.

C- Recep Aynı Allah'a Nispet Eden Rivayet

Her üç ayların başında vaaz kürsülerinden Resûlullah'a atfen nakledilen bir hadise göre Efendimiz şöyle buyurmuş: رجب شهر الله، وشعبان شهري، ورمضان شهر أمتي "Recep, Allah'ın, Şaban, benim, Ramazan, ümmetimin ayıdır". Bu hadis, temel hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Bu durum rivayetin güvenilirliği hususunda bir ipucu olarak görülebilir.

Ebu Muhammed el-Hallal'ın (ö. 439) *Fedailü şehri Receb* adlı çalışmasında şöyle bir hadis vardır:

أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ يَعْقُوبَ الْمُقْرِي الْمَعْرُوفُ بِابْنِ الْبُيُوتِ ثنا الْقَاسِمُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ الْعَبَّاسِ الشَّامِيُّ قَالَ ثنا عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ مُسَاوِرٍ ثنا أَبُو حَنِئِمَةَ قَالَ ثنا عَبْدُ الْعُفُورِ أَبُو الصَّبَّاحِ ثنا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ سَعِيدِ الشَّامِيِّ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجَبٌ شَهْرُ اللَّهِ الْأَحْكَمُ مَنْ صَامَ يَوْمًا مِنْ رَجَبٍ كَانَ لَهُ كَصِيَامِ شَهْرِ وَمَنْ صَامَ سَبْعَةَ أَيَّامٍ مِنْ رَجَبٍ غَلَّقَ اللَّهُ عَنْهُ سَبْعَةَ أَبْوَابِ جَهَنَّمَ وَمَنْ صَامَ ثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ مِنْ رَجَبٍ فَتَحَتْ لَهُ ثَمَانِيَةَ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ وَمَنْ صَامَ عَشْرَةَ أَيَّامٍ مِنْ رَجَبٍ نَادَى مِنَ السَّمَاءِ قَدْ غَفَرَ اللَّهُ لَكَ فَاسْتَأْنَفَ عَمَلَكَ وَمَنْ زَادَ زَادَهُ اللَّهُ.

Ubeydullah b. Ahmed b. Yakup (İbnü'l-Bevvâb) – Kasım b. Ahmed b. Abbas eş-Şâmî – Ali b. Hasan b. Müsâvir – Ebu Hayseme – Abdulğafur Ebu's-Sabbâh – Abdulaziz b. Saîd eş-Şâmî – Babası – Resûlullah: "Recep Allah'ın sapa sağlam ayıdır. Kim Recep ayından birgün oruç tutarsa bir ay oruç tutmuş gibi olur. Yedi gün oruç tutana Allah cehennemini yedi kapısını kapatır. Sekiz gün tutana cennetin sekiz kapısı açılır. On gün oruç tutan için ise göklerden "Affedildin, amellerin yeniden yazılmaya başlayacak" denilir. Artırana Allah da artırır"⁵². Hadisin isnadında yer alan **Abdulğafur Ebü's-Sabbâh** hadis uydurmak da dahil en ağır ifadelerle cerhedildiğinden bu rivayet kesinlikle güvenilirmez durumdadır⁵³. Benzer içerikteki bir rivayeti ise Şevkânî (ö. 1250) nakletmektedir: "رَجَبٌ شَهْرُ اللَّهِ وَشَعْبَانُ شَهْرِي وَرَمَضَانُ شَهْرُ أُمَّتِي فَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبٍ يَوْمَيْنِ فَلَهُ مِنَ الْأَجْرِ ضِعْفَانِ وَوَزْنُ كُلِّ ضِعْفٍ مِثْلُ جِبَالِ الدُّنْيَا ثُمَّ ذَكَرَ أَجْرَ مَنْ صَامَ أَرْبَعَةَ أَيَّامٍ وَمَنْ صَامَ سَبْعَةَ أَيَّامٍ ثُمَّ سَبْعَةَ أَيَّامٍ ثُمَّ ثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ ثُمَّ ثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ ثُمَّ هَكَذَا: إِلَى خَمْسَةِ عَشَرَ يَوْمًا مِنْهُ. "Recep, Allah'ın, Şaban, benim, Ramazan ümmetimin ayıdır. Kim Recep ayından iki gün oruç tutarsa ona iki kat ecir vardır. Her bir kat da dünyadaki dağlar kadardır. Daha sonra dört gün, altı gün, yedi gün ve sekiz gün oruç tutanların sevabını zikretmiştir. Böylece onbeş gün oruç tutanlara kadar saymıştır". Hadisin ardından Şevkânî, "Bu hadis uydurmadır. İsnadında Ebu Bekir b. Hasan en-Nakkâş vardır ki yalancılıkla itham edilmiştir. Ayrıca Kisâi de meçhuldür" demiştir⁵⁴.

Beyhakî'nin (ö. 458) *Şuabü'l-İman*'ında şöyle bir rivayet bulunmaktadır:

أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، حَدَّثَنَا خَلْفُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْكَرَابِيسِيُّ، بِبُخَارَى، أَخْبَرَنَا مَكِّيُّ بْنُ خَلْفٍ، حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ الْحُسَيْنِ، وَإِسْحَاقُ بْنُ حَمْرَةَ، قَالَا: أَخْبَرَنَا عِيسَى وَهُوَ الْعُنْجَارِيُّ، عَنْ ابْنِ أَبِي سَفْيَانَ، عَنْ غَالِبِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِنْ رَجَبَ شَهْرُ اللَّهِ، وَيُدْعَى الْأَصَمَّ، وَكَانَ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ إِذَا دَخَلَ رَجَبٌ يُعْطَلُونَ أَسْلِحَتَهُمْ وَيَصْعَوْنَهَا، وَكَانَ النَّاسُ يَنَامُونَ، وَتَأْمَنُ السُّبُلُ، وَلَا يَخَافُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا حَتَّى يَنْقَضِيَ ".

Ebû Abdillâh el-Hâfız – Halef b. Muhammed el-Kerâbîsî – Mekki b. Halef – Nasr b. Hüseyin ve İshak b. Hamza – İsa el-Guncâr – İbn Ebi Süfyan – Galib b. Ubeydillâh – Atâ – Aîşe – Resûlullah: "Recep Allah'ın ayıdır. Ona sağır da denilir. Cahiliye ehli Recep ayı girince silah bırakır ve istirahata çekilirlerdi. Yol emniyeti sağlanırdı. Recep ayı bitene kadar kimse kimseden korkmazdı"⁵⁵. Rivayeti kitabına kaydeden Beyhaki hemen hadisin ardından şu

⁵² Hallal, Ebu Muhammed Hasan b. Muhammed, *Fedailü Şehri Receb*, (thk. Ebu Yusuf Abdurrahman b. Yusuf), Dar İbn Hazm, 1996, s. 62.

⁵³ Zehebi, *Mizanü'l-i'tidal*, II, 641.

⁵⁴ Şevkani, Muhammed b. Ali, *el-Fevaidü'l-mecmua fi'l-ehadisü'l-mevdua*, (thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimi), Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ths., s. 100.

⁵⁵ Beyhakî, Ebubekir Ahmed b. Hüseyin, *Şuabü'l-İman*, I-XIV, (thk. Abdulali Abdulhamid Hamid), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003, V, 338.

zikredilirken kimi de vaaz kürsülerinde ya da minberlerde Resûlullah'a atfen nakledilmektedir. Yaptığımız inceleme neticesinde her üç hadisin de rivayet tekniği bakımından en azından zayıf olarak nitelenmesinin daha uygun olacağı kanaatine vardık. Hatta üçüncü hadisin uydurma olduğunu ifade eden ulemamız oldukça fazladır. Dolayısıyla bu tür haberleri kullanırken Resûlullah'a yalan söz nispet etme endişesi taşınması uygun olacaktır. Bu hadislere eserlerinde, vaazlarında ya da hutbelerinde yer verecek olanların söz konusu haberlerin sahih hadiste bulunması gereken isnad kriterlerini dahi taşımadığının bilinciyle hareket etmeleri icap etmektedir. Hadislerin anlam bakımından zararsız olması ya da güzel olması Resul-i Ekrem Efendimiz'e hiç duraksanmadan atfedilebilecekleri anlamına gelmez.

3. KAYNAKLAR

Abdurrezzak b. Hemmam es-San'ani, *el-Musannef*, I-XI, (thk. Habibürrahman el-A'zami), Beyrut: el-Mektebü'l-İslami, 1403.

Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillallah eş-Şeybani, *Müsned*, (thk. Şuayb el-Arnaut ve dğr.), Müessesetü'r-Risale, 2001.

Beyhaki, Ebubekir Ahmed b. Hüseyin, *es-Sünenü'l-kübra*, (thk. Muhammed Abdulkadir Ata), Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Beyhaki, Ebubekir Ahmed b. Hüseyin, *Şuabü'l-iman*, I-XIV, (thk. Abdulali Abdulhamid Hamid), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.

Buhari, Ebu Abdillallah Muhammed b. İsmail, *et-Tarihü'l-kebir*, I-VIII, Haydarabad: Dairetü'l-Maarif el-Usmaniyye, ths.

Darekutni, Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer, *el-İlelü'l-varide fi'lehadisi'n-nebeviyye*, I-XV, (thk. Mahfuzurrahman Zeynullah es-Selefi ve dğr.), Riyad: Dar Taybe ve dğr., 1985.

Darekutni, Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer, *Sünen*, I-V, (thk. Şuayb el-Arnaut ve dğr.), Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2004.

Dolabi, Ebu Bişr Muhammed b. Ahmed, *el-Küna ve'l-esma*, I-III, (thk. Ebu Kuteybe Muhammed el-Faryabi), Beyrut: Dar İbn Hazm, 2000.

Elbani, Muhammed Nasıruddin, *Ğayetü'l-meram fi tahrirci ehadisi'l-Helal ve'l-haram*, Beyrut: el-Mektebü'l-İslami, 1405.

Hallal, Ebu Muhammed Hasan b. Muhammed, *Fedailü Şehri Receb*, (thk. Ebu Yusuf Abdurrahman b. Yusuf), Dar İbn Hazm, 1996.

Humeydi, Ebubekir Abdullah b. Zübeyr, *Müsned*, I-II, (thk. Hasan Selim Esed ed-Darani), Dımeşk: Darü's-Saka, 1996.

İbn Abdilber, Ebu Ömer Yusuf b. Abdillallah el-Kurtubi, *el-İstıab fi ma'rifeti'l-ashab*, I-IV, (thk. Ali Muhammed el-Bicavi), Beyrut: Daru'l-Cil, 1992.

İbn Asakir, Ebü'l-Kasım ali b. Hasan, *Mu'cemü's-şuyuh*, I-III, (thk. Vefa Takıyyüddin), Dımeşk: Daru'l-Beşair, 2000.

İbn Ebi Hatim, Abdurrahman b. Muhammed er-Razi, *el-Cerh ve't-tadil*, Beyrut: Dar İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1952.

İbn Ebi Hatim, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Razi, *el-İlel*, (thk. Sa'd b. Abdillallah el-Hamid), Metabiu'l-Humaydi, 2006.

İbn Ebi Şeybe, Ebubekir, *el-Kitabü'l-Musannef fi'lehadisi ve'l-asar*, I-VII, (thk. Kemal Yusuf el-Hut), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.

İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalani, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, I-VIII, (thk. Adil Ahmed Abdulmevcut ve dğr.), Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.

İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalani, *et-Telhisü'l-habir fi tahrirci ehadisi'r-Rafıyyi'l-kebir*, I-IV, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1989.

İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalani, *Ta'rifü ehli't-takdis bi meratibi'l-mevsufine bi't-tedlis*, (thk. Asım b. Abdillallah el-Karyuti), Amman: Mektebetü'l-Menar, 1983.

İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalani, *Tehzibü't-Tehzib*, I-XII, Hind. Matbaatu Daireti'l-Maarifi'l-Nizamiyye, 1326.

İbn Hibban, Ebu Hatim Muhammed b. Hibban el-Büsti, *es-Sikat*, I-IX, Haydarabad: Dairetü'l-Maarifi el-Usmaniyye, 1973.

İbn Mace, Ebu Abdillallah Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *Sünenü İbn Mace*, I-II, (thk. Muhammed Fuad Abdulbaki), Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, ths.

İbn Sa'd, Ebu Abdillallah Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakatü'l-kübra*, I-VIII, (thk. Muhammed Abdulkadir Ata), Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.

İbnü'l-Cevzi, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *el-İlelü'l-mütenahiye fi'lehadisi'l-vahiye*, I-II, (thk. İrşadülhak el-Eseri), Faysalabad: İdaretü'l-Ulumi'l-Eseriyye, 1981.

İbnü'l-Esir, Mecidüddin Ebü's-Saadat el-Cezeri, *Camii'l-usul fi ehadisi'r-resul*, I-XII, (thk. Abdulkadir el-Arnaut), Mektebetü'l-Hulvani ve dğr., ths.

İbnü'l-Kayserani, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Tahir, *Tezkiretü'l-huffaz*, (thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi), Riyad: Daru's-Sumay'i, 1994.

İbnü'l-Kayserani, *Zehiretü'l-huffaz*, I-V, (thk. Abdurrahman el-Fureyvai), Riyad: Daru's-Selef, 1996.

Mizzi, Yusuf b. Abdurrahman, *Tehzibü'l-Kemal fi esmai'r-ricat*, I-XXXV, (thk. Beşşar Avvad Ma'ruf), Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1980.

Mustafa Fayda, "Abbas b. Mirdas", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1988.

Müslim b. Haccac el-Kuşeyri, *el-Müsnedü's-Sahih*, I-V, (thk. Muhammed Fuad Abdalbaki), Beyrut: Dar İhyati't-Turasi'l-Arabi, ths.

Nesai, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, el-Mücteba mine's-Sünen, I-VIII, (thk. Abdulfettah Ebu Ğudde), Haleb: Mektebü'l-Matbuati'l-İslamiyye, 1986.

Şevkani, Muhammed b. Ali, *el-Fevaidü'l-mecmua fi'l-ehadisi'l-mevdua*, (thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimi), Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ths.

Tayalisi, Ebu Davud Süleyman b. Davud, *Müsned*, I-IV, (thk. Muhammed b. Abdilmuhsin et-Türki), Mısır: Dar Hicr, 1999.

Zehebi, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, *Mizanü'l-itidal fi nakdi'r-ricat*, I-IV, (thk. Ali Muhammed el-Bicavi), Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1963.